

Kamil Wojtowicz

Uniwersytet Zielonogórski

e-mail: kamil.michal.wojtowicz@gmail.com

 0009-0006-5053-1610

<https://doi.org/10.18778/1689-4286.65.03>

Member Since 2023
JM 17311

HYBRIS nr 65 (2025)

ISSN: 1689-4286

Received: 2024-06-20; **Verified:** 2025-01-18. **Accepted:** 2025-06-15

© by the author, licensee Lodz University – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Not applicable

Conflicts of interests: None

Ethical Considerations: The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Declaration regarding the use of GAI tools: not used.

THE MORAL PERSONALITY OF THE RUSSIAN REVOLUTIONARY

Abstract: From the second half of the 19th century in Tsarist Russia, due to turbulent politics and social changes, revolutionary groups (Narodnik, socialist, and anarchist) developed rapidly. To fully capture this period in the history of Russian revolutionary thought, it seems crucial to understand the ethos of a revolutionary and the moral personality that should define them. Therefore, the following article presents the personality of the Russian revolutionary. First, the concept of moral personality is briefly presented, followed by a presentation of the “Catechism of the Revolutionary” by Sergei Nechayev as a work containing premises as to the nature of the moral personality of the (anarchist) revolutionary. What follows is a reconstruction of the moral personality of a (socialist) revolutionary based on Russian revolutionary literature. The article ends with a summary underlying the conclusions from the analysis of the texts, indicating the character of the moral personality of the Russian revolutionary.

Keywords: Marxism, revolution, revolutionary, anarchism, Tsarist Russia, moral personality

OSOBOWOŚĆ MORALNA REWOLUCJONISTY ROSYJSKIEGO

Wstęp

By zrozumieć całokształt ruchów rewolucyjnych w Rosji Carskiej, należy odwołać się do osobowości moralnej i ethosu rewolucjonistów. Jest to konieczne w celu poznania spójnego obrazu rewolucjonisty rosyjskiego, jego motywacji oraz cech, którymi powinien być się charakteryzować. Niniejszy artykuł jest przyczynkiem do rozważań nad osobowością moralną rewolucjonisty rosyjskiego w kontekście rewolucjonistów anarchistycznych oraz socjalistycznych. Podział ten służy ukazaniu różnych podejść do zagadnień związanych z postawą i moralnością, jaką cechują się te dwie wybrane grupy. W artykule skupiono się na obrazie osobowości moralnej rewolucjonisty rosyjskiego w literaturze rewolucyjnej. By pochylić się nad osobowością moralną poszczególnych rodzajów rewolucjonistów, w pierwszej kolejności trzeba rozwinąć pojęcie osobowości moralnej.

Czym jest osobowość moralna?

Osobowość moralna jest to określenie opisujące cechy charakterystyczne wybranej grupy związane z moralnością, które składają się zarówno na jej ethos, jak i na specyficzny sposób funkcjonowania członków tej grupy w przestrzeni społecznej.

Elementy osobowości moralnej są częścią składową tożsamości jednostki i zarazem rzutują na postrzeganie jej w społeczeństwie przez pryzmat jej działań czy wartości ukazanych na poziomie deklaracyjnym.

Kluczowym dla zrozumienia pewnych grup społecznych czy zawodowych może być zrozumienie osobowości moralnej, która propagowana jest i przejmowana przez członków takich społeczności. Wartości tworzące tę osobowość wskazują na pewne przekonania filozoficzne, społeczne, psychologiczne, jak i moralne danej grupy. Mogą także pozwalać przewidzieć, w jaki sposób członkowie danej grupy zachowują się w konkretnych sytuacjach i czym to zachowanie będzie umotywowane.

Autorką, która szeroko opisywała zjawiska i zagadnienia związane z osobowością moralną, była Maria Ossowska (Ossowska, 1949), szczególnie w kontekście ethosów różnych grup społecznych. W „Ethosie rycerskim i jego odmianach” autorka wskazuje na to, że „[...] należy odróżnić wzory propagowane od wzorów akceptowanych [...]” (Ossowska, 1973, s. 15). Jest to ważna dystynkcja, gdyż z pewnością nie każdy rewolucjonista zinternalizował wartości propagowane w wybranych dziełach. Podział ten jest kluczowy, jeśli

idzie o refleksje nad wartościami rewolucjonistów – nie jest w końcu pewne, w jaki sposób wzory propagowane przekładają się na wzory akceptowane.

Należy jednak zaznaczyć, że celem tego artykułu jest poznanie wartości i wzorów propagowanych, a nie refleksja nad ich recepcją i internalizacją w środowiskach rewolucyjnych. By móc określić rzeczywiste, realne wartości zinternalizowane przez rewolucjonistów, należałoby prześledzić żywot poszczególnych działaczy, ich działania i to, w jaki sposób wcielali swoje przekonania w życie. Literatura, szczególnie ta zaangażowana, przekazuje pewne wartości, ciężko jednak stwierdzić, czy przekonuje ona czytelnika. Wydaje się, że podejście do tej literatury może zależeć między innymi od wcześniejszych poglądów czytelnika, jego zaangażowania oraz od tego, czy dzieło było dla niego ciekawe, piękne i czy jest ono szanowane i poważane w danym środowisku. Wydaje się jednak, że wzory propagowane w literaturze dają przynajmniej pewien obraz wartości wyznawanych w danej grupie i postaw propagowanych w jej ramach.

„Katechizm rewolucjonisty” jako źródło przykazań etycznych

Autorem „Katechizmu Rewolucjonisty” (ros. „Катехизис революционера”) jest Sergiusz Nieczajew (1847–1872). Początkową niepewność co do autorstwa (między innymi Karol Marks uważał, że „Katechizm rewolucyjny” został napisany przez M. Bakunina (Śliwowska, 1978, s. 537)) rozwiął list Michaiła Bakunina do Nieczajewa odnaleziony w 1966 roku, w którym autor pisze o tym dziele „twój katechizm” (Nieczajew, 1869, s. 537).

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że na poglądy Nieczajewa ogromny wpływ miał myśliciel Michaił Bakunin (1814–1876), z którym Nieczajew miał kontakt. „Katechizm rewolucjonisty” był pisany w okresie, kiedy Bakunin współpracował z Nieczajewem, więc jest wysoce możliwe, że Bakunin bezpośrednio zainspirował Nieczajewa, bądź nawet redagował z nim część tekstu (Avrich, 1988, s. 7). Pomimo tego w późniejszym okresie krytykował „Katechizm rewolucjonisty”, za lekceważenie jakichkolwiek zasad społecznych (Avrich, 1988, s. 7–8). Według Karola Marksa właśnie przez wpływ Michaiła Bakunina działalność intelektualna Nieczajewa była pozbawiona moralności (Śliwowska, 1978, s. 538).

Kolejnym autorem, który wpłynął na kształtowanie się obrazu rewolucjonisty u Nieczajewa, był Mikołaj Czernyszewski (1828–1889). Postać ascetycznego rewolucjonisty Rachmetowa (bohatera książki „Co robić?” z 1864 roku) miała przemożny wpływ na początkowe kształtowanie się obrazu i ethosu rewolucjonisty u Nieczajewa oraz

w przypadku całego pokolenia rewolucjonistów (w tym także pośrednio innych autorów, na których dziełach skupiam się w kolejnych częściach tego artykułu) (Avrich, 1988, s. 3).

„Katechizm rewolucjonisty” składa się z 26 zasad, którymi rewolucjonista powinien kierować się w swoim życiu. Zasady te są podzielone na cztery działy: stosunek rewolucjonisty do samego siebie, stosunek rewolucjonisty do towarzyszy w dziele rewolucji, stosunek rewolucjonisty do społeczeństwa i stosunek towarzyszy do ludu.

Stosunek rewolucjonisty do samego siebie

Z zasad zawartych w tym podrozdziale wynika, że rewolucjonista to osoba, która całkowicie poświęca się rewolucji:

„Rewolucjonista – to człowiek stracony” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do samego siebie)

Jest to osoba ascetyczna, wyrzekająca się przyjemności i przedmiotów materialnych. Jedyne, do czego dąży i na czym skupione są jego myśli, to rewolucja. Zrywa on ze społeczeństwem, z jego więzami, wartościami i moralnością na rzecz świata nowego. Nie jest jednak osobą zamkniętą i ortodoksyjną – wybiera te metody działania, które prowadzą do rewolucji. Jest on postacią aspołeczną.

„Gardzi i nienawidzi obecnej moralności społecznej we wszystkich jej racjach i przejawach. Moralne jest dla niego to wszystko, co sprzyja triumfowi rewolucji. Niemoralne i zbrodnicze jest to, co mu przeszkadza” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do samego siebie).

Według autora „Katechizmu Rewolucjonisty” rewolucjonista powinien odrzucić aktualną moralność i kierować się tylko dobrem rewolucji. Zauważalny jest tu relatywizm moralny, jak i poparcie postawy, w myśl której wykorzystuje się wszystkie dostępne możliwości w celu osiągnięcia rewolucji, bez uwzględnienia dobra innych.

Rewolucjonista powinien być także gotowy na śmierć, jak i bezlitosny dla państwa. Ujawnia się tu ekstremizm jak i terroryzm propagowany przez autora.

„Surowy wobec siebie, powinien być surowym i wobec innych. Wszystkie subtelne, wydelikatniające uczucia bliskości, przyjaźni, miłości, wdzięczności, a nawet honoru powinny być w nim zduszone wyłączną chłodną namiętnością do spraw rewolucji.

Istnieje dla niego tylko jedna rozkosz, jedna pociecha, wynagrodzenie i satysfakcja – sukces rewolucji” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do samego siebie).

Rewolucjonista według autora powinien wyzbyć się uczuć i stać się narzędziem, które niszczy i walczy tylko w imię rewolucji. Społeczeństwo jak i moralność są dla niego niczym, jeśli nie prowadzą do obalenia aktualnego systemu społecznego.

Stosunek rewolucjonisty do towarzyszy w dziele rewolucji

„Przyjacielem i bliskim człowiekiem dla rewolucjonisty może być tylko człowiek, który czynnie ogłosił się takim samym rewolucjonistą jak on sam. Miara przyjaźni, oddania i innych obowiązków w stosunku do takiego towarzysza określana jest wyłącznie stopniem użyteczności w dziele wszechniszczącej rewolucji praktycznej” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do towarzyszy w dziele rewolucji).

Przyjaźń jest sprowadzona przez autora do pewnej użytecznej relacji między dwoma rewolucjonistami, została wyzuta z pozytywnych emocji i konotacji na rzecz relacji opartej na dążeniu do tego samego celu.

„O solidarności rewolucjonistów nie ma nawet co mówić. W niej tkwi cała siła sprawy rewolucji. Towarzysze-rewolucjoniści, będący na tym samym stopniu pasji i pojmowania rewolucji, powinni w miarę możliwości omawiać wszystkie ważne sprawy razem i rozwiązywać je jednomyślnie. W wykonaniu tak powziętego planu każdy powinien liczyć w miarę możliwości na siebie” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do towarzyszy w dziele rewolucji).

Pomimo deklarowanej potrzeby solidarności rewolucjonistów, autor zaznacza, że każdy z nich powinien liczyć tylko na samego siebie. Sugeruje to antyspołeczne i antykolektywne nastawienie rewolucjonistów. Przedmiotowe podejście do innych obrazuje także następujący cytat:

„Każdy rewolucjonista powinien mieć pod ręką kilku rewolucjonistów drugiego i trzeciego rzędu, czyli nie w pełni wtajemniczonych. Powinien na nich patrzeć jako na część ogólnego kapitału rewolucyjnego, oddanego mu do dyspozycji. Powinien oszczędnie używać swej części kapitału, zawsze starając się wyciągnąć z niego największą korzyść” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do towarzyszy w dziele rewolucji).

Autor postuluje zatomizowanie rewolucjonistów, którzy powinni traktować się wzajemnie jak użyteczne narzędzia, które mogą wykonać potrzebną pracę, a nie ludzi. Całkowite uprzedmiotowienie i dehumanizację drugiego człowieka przez autora ukazuje następujący cytat:

„Kiedy towarzysz znajdzie się w biedzie, to odpowiadając na pytanie: ratować go czy nie, rewolucjonista powinien odwołać się nie do jakichkolwiek uczuć osobistych, lecz tylko do korzyści sprawy rewolucji” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do towarzyszy w dziele rewolucji).

Stosunek rewolucjonisty do społeczeństwa

Autor uważa, że rewolucjonista powinien być w społeczeństwie elementem wywrotowym, który wstępuje w różne struktury tylko po to, by je rozsadzić od środka. Powinien oszukiwać innych i nimi manipulować, by doprowadzić do rewolucji.

„W celu bezlitosnego zniszczenia rewolucjonista może, a nawet często powinien, żyć w społeczeństwie, uchodząc zupełnie nie za tego, kim jest” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do społeczeństwa).

Rewolucjonista powinien być także katem, który wybiera swoje ofiary i skazuje je na śmierć:

„Całe to podłe społeczeństwo powinno być podzielone na kilka kategorii. Kategoria pierwsza – bezapelacyjnie skazanych na śmierć. Niech zestawia towarzysze listę takich skazanych w kolejności ich względnej szkodliwości dla sprawy rewolucyjnej, tak aby numery wcześniejsze likwidowane były przed numerami dalszymi” (Nieczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do społeczeństwa).

Inne kategorie to ludzie, którym czasowo daruje się życie, ludzie, których można wykorzystać, ludzie, których należy skompromitować i niepraktyczni doktrynerzy, z których tylko nielicznym może uda się przeżyć. Podział ten wskazuje na nienawistny i pozbawiony moralności stosunek autora do ludzi jak i podstawowych zasad etycznych. Poza wcześniejszym podziałem społeczeństwa, autor dokonał także podziału kobiet(!) jako ostatniej grupy:

„Jedna – puste, pozbawione rozumu i bezduszne, które można wykorzystać jako trzecią i czwartą kategorię mężczyzn. Druga – gorące, oddane, lecz nie nasze, dlatego że jeszcze nie dopracowały się prawdziwego, pozbawionego frazesów, faktycznego rozumowania rewolucyjnego. Korzystać z nich należy jak z mężczyzn

piątej kategorii. Wreszcie kobiety całkowicie nasze, czyli w pełni wtajemniczone i przyjmujące absolutnie nasz program. Są one dla nas towarzyszami” (Neczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do społeczeństwa).

Stosunek towarzyszy do ludu

Na początku podrozdziału autor deklaruje, że:

„Towarzysze nie mają żadnego innego celu prócz pełnego wyzwolenia i szczęścia narodu, czyli ludu roboczego” (Neczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do ludu).

Jednak wraz z tekstem wyłania się obraz rewolucjonisty, który gardzi ludźmi, którzy nie popierają jego poglądów. Jego celem jest zachęcenie ludu do zniszczenia wszystkiego co „stare”, nie ma on na celu poprawy aktualnego losu ludu. Ma nawet za zadanie pogorszyć sytuację ludu w celu wywołania rewolucji, która zniszczy ówczesną władzę:

„[...] towarzysze wszystkimi siłami i środkami będą przyczyniać się do rozwoju i ujawniania tych nieszczęść i bied, które powinny w końcu wyprowadzić lud z cierpliwości i pchnąć go do powszechnego powstania” (Neczajew, 1869, Stosunek rewolucjonisty do ludu).

Podsumowując, osobowość moralna rewolucjonisty anarchistycznego, która zawarta została w „Katechizmie rewolucjonisty”, jest antyhumanistyczna i w swojej istocie amoralna. Rewolucjonista według Neczajewa powinien być jednostką wyzuta z moralności i uczuć, narzędziem, które powinno niszczyć i wykorzystywać innych w imię rewolucji. Powinien on także odrzucić zasady społeczeństwa, odrzucić wszystko, co go wiąże ze światem, jak i stać się bezlitosnym w walce. Autor zarysowuje obraz osoby nastawionej tylko na jeden cel, która ma zamiar go osiągnąć kosztem cierpienia i śmierci innych.

Osobowość moralna w literaturze rewolucyjnej

Pierwszą w tej analizie, a zarazem kluczową dla rekonstrukcji osobowości moralnej rewolucjonisty w literaturze rosyjskiej jest powieścią „Matka” (ros. „Мать”) Maksyma Gorkiego. Jest to powieść opisująca historię biednej rodziny robotniczej w Rosji Carskiej. Autor zarysowuje obraz życia w nędzy, ojca alkoholika i brutalą, który znęca się nad rodziną, uległą matkę i ich syna Pawła. Syn, buntując się przed niesprawiedliwością społeczną, z czasem

zostaje rewolucjonistą i walczy z caratem, zaś matka pod wpływem jego przykładu rozpoczyna refleksje nad swoim życiem i położeniem.

[...] Cóż więc chcesz zrobić? – zapytała przerywając mu.

– Chcę się uczyć, a potem uczyć innych. My, robotnicy, powinniśmy się uczyć. Musimy dowiedzieć się, musimy zrozumieć, dlaczego nasze życie jest takie ciężkie. [...]

[...] – Czy to naprawdę tak, Pasza?

– Tak – odpowiadał twardo i mocno. I mówił jej o tych, którzy pragnąc dobra ludu siali w nim prawdę, za co wrogowie życia ścigali ich jak zwierzęta, zamykali w więzieniach, zsyłali na katorgę.

– Widziałem takich! – wołał gorąco. – To najlepsi ludzie na ziemi! (Gorki, 1971, s. 19)

Z powyższego fragmentu wynika, że rewolucjonista to postać, która poświęca się dla ludu ze świadomością konsekwencji, którymi mogą być uwięzienie czy zesłanie. Ma za zadanie edukować lud i głosić prawdę, nawet jeśli grozi mu za to kara.

Gdy Paweł został aresztowany, jego matka włączyła się w działalność rewolucyjną.

Z czasem także przekonała się do jego poglądów, uważając, że jego walka to walka o dobro innych, a jego poświęcenie jest powodem do dumy i chluby:

[...] – A wy macie męża?

– Umarł. Mam syna.

– A on co, z wami mieszka?

– Siedzi w więzieniu – odpowiedziała matka. I poczuła, że słowa te, zamiast, jak zwykle, smutkiem, napełniły jej serce spokojną dumą.

– Drugi raz już go zamknęli za to, że zrozumiał prawdę bożą i otwarcie ją sieje.

Młody jest, piękny, rozumny. To on wymyślił tę gazetę i Michała Iwanowicza skierował na tę drogę, choć Michał dwa razy starszy od niego. Teraz będą sądzić mojego syna i wyrok na niego wydadzą, a on ucieknie z Sybiru i znów będzie swoje robił. [...] (Gorki, 1971, s. 293–294).

Na pierwsze miejsce znów wysuwa się ofiarność i zdolność do poświęcenia rewolucjonisty w imię działalności na rzecz ludu. Pomimo prawnych konsekwencji swoich czynów, rewolucjonista, który działa w celu propagowania „prawdy bożej” nie ugina się pod ciężarem kary, tylko dalej próbuje niezłomnie działać.

KAMIL WOJTOWICZ
OSOBOWOŚĆ MORALNA REWOLUCJONISTY ROSYJSKIEGO

Z czasem i matka dołącza do działalności rewolucyjnej. Gdy przewoziła rewolucyjną mowę syna, agent ochrony rozpoznał ją i wraz z żandarmami aresztował ją i zaczął katować. Przed tym jednak, udało jej się rozrzucić ulotki wśród tłumu i wygłosić krótką przemowę.

- [...] – Wczoraj sądzili politycznych, był tam między nimi mój syn, Własow, przemawiał – oto jego mowa! Wiozę ją ludziom, żeby czytali i myśleli o prawdzie. [...]
- [...] – Słowo mojego syna – to czyste słowo robotnika, słowo nieprzekupnej duszy! Poznawajcie tę nieprzekupność po odwadze! [...]
- [...] – Ludzie! Zespólcie swoje siły w jedną siłę! [...]
- [...] Uderzyli ją po ręce.
- Tylko gniew budzicie, szaleńcy! Na was on spadnie! – Żandarm chwycił ją za gardło i zaczął dusić.
- Nieszczęśni... [...] (Gorki, 1971, s. 380– 383).

Kolejnym dziełem, na podstawie którego można rekonstruować osobowość moralną rewolucjonisty rosyjskiego, jest „Poemat pedagogiczny” (ros. „Педагогическая поэма”) Antona Makarenki (Makarenko, 1949). Książka ta ukazała się po raz pierwszy w 1935 roku w Związku Radzieckim. Jest to historyczna i artystyczna powieść, która opisuje w głównej mierze nauczanie przez autora dzieci bezdomnych i z trudną przeszłością w kolonii im. Gorkiego (Makarenko, 1949, s. 9–10). Autor (a zarazem główny bohater) ukazuje, jak stopniowo kolektywne metody edukowania przywróciły młodzież z przeszłością kryminalną na łono społeczeństwa. Poniżej przytoczony fragment wskazuje na rolę altruizmu i nastawienia na innych w osobowości moralnej rewolucjonisty:

- [...] – Przecież przed rewolucją dawano sobie również radę z tymi włączęgami. Istniały kolonie dla nieletnich przestępców...
- To co innego... Przed rewolucją to całkiem co innego.
- Słusznie. To znaczy, że nowego człowieka trzeba tworzyć po nowemu. [...]
- (Makarenko, 1949, s. 6).

Z powyższego fragmentu można wywnioskować, że według autora kluczowym było nauczanie „po nowemu”, bez naleciałości opresji i przemocy dawnego systemu.

Po odkryciu kradzieży pieniędzy przez jednego z wychowanków wywiązał się następujący dialog:

- [...] – Ja... więcej... nigdy... kraść nie będę.
- Kłamiesz! Obiecywałeś to już na komisji.
- Co innego komisji, a co innego wam! Karzcie, jak chcecie, tylko nie wyganiajcie z kolonii.
- A co widzisz na kolonii ciekawego?
- Podoba mi się tutaj. Tu się uczą. Chce się uczyć. Kradłem dlatego, że człowiekowi żryć się chce. [...] (Makarenko, 1949, s. 40-41).

Pomimo występku, młody kryminalista zreflektował się i od tego momentu już nie kradł. Zainspirował go przykład i poświęcenie nauczyciela, który chciał dobra swoich podopiecznych i zrozumiał, że postąpił źle. Poniższy przykład ilustruje nastawienie na kolektywność i prospołeczność w sposobie, w jakim funkcjonowała kolonia:

Rola dowódcy stałego oddziału [Roboczego – przypis K.W.] stawała się coraz skromniejsza. Stali dowódcy prawie nigdy nie wyznaczali siebie na dowódców zespołów uważając, że i tak są obciążeni. Dowódca stałego oddziału stawał do pracy jako zwykły szeregowiec oddziału zespołowego i podczas pracy podlegał czasowemu dowódcy oddziału zespołowego, często członkowi własnego oddziału (Makarenko, 1949, s. 259).

Autor pokazuje, w jaki sposób praca na kolonii miała zerwać z dawnymi metodami nakazu i dawnymi metodami kierowania, pozwalając każdemu z wychowanków na objęcie czasowych ról kierowniczych przy pracy, co budowało solidarność i wzmacniało wspólnotę. W kolejnych cytatach autor tłumaczy zrozpaczonej, młodej kobiecie w ciąży, że praca w kolektywie i dla kolektywu może przynieść szczęście i zadowolenie:

- [...] – Według mnie życie – to nie wieczne święto. Święta bywają rzadko, częstsze są dni pracy, dni troski, obowiązku: w ten sposób żyją wszyscy ludzie pracujący. I w takim życiu jest więcej radości, więcej sensu niż w twoim świecie. To dawniej byli tacy ludzie, którzy sami nie pracowali, tylko świętowali, dbali jedynie o przyjemności. [...]
- [...] – Tak – szłocha Wiera – myślicie, że jeśli człowiek pracy, to już musi cierpieć.
- Po co ma cierpieć? Praca i pracowite życie – to także radość. Urodzi ci się syna, pokochasz go, będziesz miała rodzinę, będziesz się troszczyć o syna. Tak jak wszyscy będziesz pracować, czasami odpoczywać i na tym polega życie. [...]” (Makarenko, 1949, s. 223).

W powyższych przykładach zauważalne jest nastawienie autora na budowanie społeczności, ofiarność i przekonanie o słuszności swoich idei. W „Poemacie pedagogicznym” nauczyciel jest także biedny i często głodny, jednak nie przejmując się tym stanem, koncentrując swoje siły na innych.

„Jak hartowała się stal” (ros. „Как закалялась сталь”) to autobiograficzna (w dużym stopniu) powieść Mikołaja Ostrowskiego wydana po raz pierwszy w 1934 roku w Związku Radzieckim. W powieści tej Ostrowski opowiada historię swojego życia, ukazując koleje losu młodego człowieka, który poświęcił życie rewolucji (Ostrowski, 1968, s. 7–8). Już na początku książki, we wstępie tłumaczki pt. *O Mikołaju Ostrowskim* znajdują się cytaty, które wskazują na elementy osobowości moralnej rewolucjonisty:

Najpiękniejsze w życiu człowieka jest, gdy to, co stworzył, służy ludziom i po jego śmierci (Ostrowski, 1968, s. 9).

Najdroższą rzeczą jaką ma człowiek jest życie. Dane mu jest raz jeden i przeżyć je trzeba tak, żeby nie sprawiało mu męczącego bólu po bezcelowo przeżytych latach, żeby nie palił wstyd za nędzną, marną przeszłość i żeby umierając można było powiedzieć: całe życie i wszystkie siły oddałem najpiękniejszej sprawie na świecie – walce o wyzwolenie ludzkości (Ostrowski, 1968, s. 12).

Ostrowski przekonuje, że kluczowe w życiu jest poświęcenie się walce dla wyzwolenia ludzkości. Życie pozbawione tego imperatywu jest według niego bezcelowo przeżytymi latami, które wywołują tylko wstyd. Oba cytaty wskazują także na wartość ofiarności i altruizmu – dwóch cech, które powinny kierować rewolucjonistą. Widoczny jest tu także mesjanizm autora, który uważa, że najważniejsi są inni ludzie i ich przyszła wolność.

Autor, opisując dzieje swojego życia, wskazuje na pewne zasady etyczne, którymi się kierował w życiu, a które poprzez powieść propaguje wśród czytelników. Podczas aresztowania przez ukraińskich kozaków w więzieniu próbowała go uwieść zatrzymana koleżanka, jednak ze względu na miłość do swojej przyjaciółki odrzucił te zaloty, kierując się wiernością do niej (Ostrowski, 1968, s. 127). Gdy jednak zrozumiał, że jego ukochana, wywodząca się z bogatszej rodziny, nie popiera jego poglądów politycznych, odrzucił tą miłość na rzecz poświęcenia się dla walki z kontrrewolucją. Wskazuje to na wiarę w rewolucję jako nadrzędną wartość i na gotowość do poświęceń w imię rewolucji, którą autor przedstawia w pozytywnym świetle.

Na czoło osobowości moralnej rewolucjonisty wysuwa się więc ofiarność i poświęcenie. Szczególnie widoczne to jest w rozdziale, w którym autor opisuje budowę kolejki wąskoto-

rowej w środku zimy przez młodzież (Ostrowski, 1968, s. 281–282). Jej ofiarność i poświęcenie, które miało na celu dostarczenie opału do pobliskiej miejscowości, wskazywała na świadomą postawę altruistyczną i gotowość do ponoszenia cierpienia w imię dobra innych.

Warto także wskazać na postawę samego autora, o którym tak pisze tłumacz:

Dwudziestoletni inwalida, ślepiec przykuty do łóża, mający przed sobą straszliwie dłużące się noce i dnie, oderwany od ukochanych towarzyszy – Ostrowski nie myśli o sobie. Myśli o tym, jak pomimo wszystko walczyć dalej. Jak dalej służyć partii. Postanawia zostać pisarzem (Ostrowski, 1968, s. 7),

Ważnym aspektem osobowości moralnej rewolucjonisty, którą można zrekonstruować na przykładzie „Jak hartowała się stal”, jest także pewnego rodzaju ascetyzm rewolucjonisty, który, nie zważając na swoją sytuację materialną jak i jakość życia, poświęca się dla innych.

Reasumując, powyższe przykłady z literatury wskazują na następujące elementy osobowości moralnej, którymi powinien cechować się socjalistyczny rewolucjonista: altruizm, ofiarność, mesjanizm, niewrażliwość na cierpienie w imię idei, poświęcenie się dla dobra ogółu i ascetyzm.

Podsumowanie

Z powyższej analizy „Katechizmu Rewolucjonisty”, jak i wybranych dzieł literatury rewolucyjnej wyłania się obraz dwóch rodzajów osobowości moralnej rosyjskiego rewolucjonisty w literaturze rewolucyjnej: bezwzględnego i aspołecznego, jak i ofiarnego i prospołecznego.

Ten pierwszy jest charakterystyczny dla ówczesnych ruchów anarchistycznych, które postulowały całkowite zerwanie ze wszystkim, co „stare” na rzecz „nowego”. Skutkowało to wyrzuceniem z zasad moralnych i przyjęciem taktyki, według której jedynym celem działalności i życia jest rewolucja. Moralność i zachowania etyczne schodziły na drugi plan (a nawet gardzono nimi), dając miejsce na działania terrorystyczne, zbrodnicze i przemocowe, które miały służyć obaleniu ówczesnego ustroju.

Drugi rodzaj osobowości moralnej rewolucjonisty, związany z ruchem socjalistycznym poza naciskiem na ideowość miał także mocny akcent altruistyczny i prospołeczny. Postawa ta miała być modelowa – miała służyć przekonywaniu innych do rewolucji, jak i tworzeniu nowej, kolektywnej osobowości moralnej. Osobowość ta miała być wyrzuta z przywiązania do własnych potrzeb, nastawiona na społeczność i jej dobro, a także cechowała się poświęceniem i ofiarnością.

Aspektem łączącym oba powyższe rodzaje osobowości moralnej jest ascetyzm. Obie postawy miały być wyzute z samolubstwa i przywiązania do przedmiotów materialnych, a ich przedstawiciele mieli za zadanie poświęcać się w imię idei.

Bibliografia

- Avrich, P. (1988). *Bakunin i Nieczajew*. pl.anarchistlibraries.net.
- Gorki, M. (1971). *Matka*. tłum. Górski, H. Warszawa: PWN.
- Makarenko, A. (1949). *Poemat Pedagogiczny*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nieczajew, S. (1869). *Katechizm rewolucjonisty*. Anarcho-Biblioteka.
- Ossowska, M. (1973). *Ethos rycerski i jego odmiany*. Warszawa: PWN.
- Ossowska, M. (1949). *Motywy postępowania. Z zagadnień psychologii moralności*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Ostrowski, M. (1968). *Jak hartowała się stal*. W. Warszawa: Wydawnictwo MON.
- Śliwowska, W. (1978). „Nieczajewszczyzna” i jej komentatorzy: (na marginesie książki A. I. Wołodin, J. F. Kariakin, E. G. Pilmak, Czernyszewskij ili Nieczajew? O podlimnoj i mnimój rewolucjonności w oswoboditelenom dwizenii Rossii 50-60-tych godow XIX wieku, Moskwa, 1976). *Przegląd historyczny*, 69.

Abstrakt: Od drugiej połowy dziewiętnastego wieku w Rosji Carskiej w związku z burzliwą polityką i przemianami społecznymi gwałtownie rozwijały się ugrupowania rewolucyjne (narodnickie, socjalistyczne i anarchistyczne). Dla pełnego zobrazowania tego okresu w dziejach myśli rewolucyjnej w Rosji wyjątkowo ważne wydaje się zrozumienie ethosu rewolucjonisty i osobowości moralnej, która powinna cechować rewolucjonistę. Celem niniejszego artykułu jest częściowa rekonstrukcja obrazu rewolucjonisty rosyjskiego w rosyjskiej literaturze rewolucyjnej. W związku z tym, w poniższym artykule nakreślona została osobowość rewolucjonisty rosyjskiego. Najpierw przedstawiono w skrócie pojęcie osobowości moralnej, a następnie ukazano „Katechizm Rewolucjonisty” Siergiusza Nieczajewa jako dzieło zawierające przesłanki co do charakteru osobowości moralnej (anarchistycznego) rewolucjonisty. Kolejną częścią artykułu jest rekonstrukcja osobowości moralnej (socjalistycznego) rewolucjonisty na podstawie rosyjskiej literatury rewolucyjnej. Artykuł kończą wnioski z analizy tekstów, wskazujące na wyróżnione cechy osobowości moralnej rewolucjonisty rosyjskiego.

Słowa kluczowe: marksizm, rewolucja, rewolucjonista, anarchizm, Rosja carska, osobowość moralna